

**АЛИШЕР НАВОЙ АСАРЛАРИДАН БАДИЙ ОЛИЙ ТАЪЛИМ
МУАССАСАЛАРИДА ТАСВИРИЙ САЪНАТНИ ЎҚИТИШ ЖАРАЁНИДА
Фойдаланишнинг зарурияти**

Сулайманова Севарахон, ўқитувчи,

Омонов Даврон, ўқитувчи,

Аъзамжонов Ахаджон, ўқитувчи,

Фарғона давлат университети

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7329160>

Аннотация: Мақолада тасвирий саънат ва муҳандислик графикаси фанларини ўқитиш жараёнида Алишер Навоий асарларидан фойдаланиб, ранглар уйғунлиги асосида техник кашфиётларни тушунтириш йўллари кўрсатилган.

Калит сўзлар: кизил, сарик, яшил ранглар, светофор, электр нури, экран, кадр, фототасвир, негатив, тахайюл.

**НЕОБХОДИМОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ АЛИШЕРА НАВОИ В
ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ В ВЫСШИХ
ХУДОЖЕСТВЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ**

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы применения произведений Алишера Навои в процессе обучения изобразительного искусства и инженерной графики, а также приводятся примеры технических исследований гармонии окрасок.

Ключевые слова: красный, желтый, зеленый цветы, светофор, электрический луч, экран, кадр, описание фото, негатив, фантазия.

**THE NEED TO USE THE WORKS OF ALISHER NAVOI IN THE PROCESS OF
TEACHING FINE ARTS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF ART**

Abstract: In the article reviews the issues of using Alisher Navoiy work's in teaching the fine arts and engineering graphics, the example of technical investigations of harmony of colouration are cited.

Keywords: red, yellow, green colours, traffic light, electric light, monitor, cadre (frame), photo, negative image, fantasy.

КИРИШ

Истиқлол шарофати билан ўзлигимизни, қандай буюк зотларнинг авлодлари эканлигимизни англадик, бунёдкор ва яратувчи халқ сифатида мамлакатимизнинг улкан салоҳиятини ва имкониятларини бутун оламга намоён қила олдик. Мустақиллик берган беқиёс имкониятлар натижасида эркин ва фаровон ҳаёт қуришга, миллий ўзлигимизни теран англашга, аждодларимиз тарихи ва миллий меросимизга эга бўлдик.

Ҳозирги кунда юртимизда яшаб ижод этган буюк алломаларимизнинг илмий меъросини ўрганиш борасида жуда кўплаб салмоқли ишлар амалга оширилмоқда. Уларнинг бизгача қолдирган бой маънавий мероси бугунги кун пойдеворини қуришда мустақкам замин вазифасини ўтаб келмоқда. Ўзбек халқи маънавий дунёсининг шаклланишига ғоят кучли ва самарали таъсир кўрсатган улуғ зотлардан бири – бу Алишер Навоий. Инсон қалбининг қувончу қайғусини, эзгулик ва ҳаёт мазмунини Навоийдек теран ифода этган шоир жаҳон адабиёти тарихида камдан кам топилади.

ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛЛАРИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Навоий турли соҳаларни: адабиёт, тарих, тил билимларини, мусиқа, расм, хаттотлик, меъморчилик ва шу қабиларни ривожлантириш учун ҳаракат қилиш билан бирга, илм ва

санъат арбобларига ёрдам берар, уларни рағбатлантирар ва уларга қимматли маслаҳатлар берар эди. Алишер Навоий илмий – адабий асарлар яратишда ўз давридаги олимлар, адиблар ва шогирдларига намуна кўрсатди. Унинг асарларининг деярли ҳаммаси тарбиявий ва илмий аҳамиятга эга бўлиб, халқ манфаати ва турмуш ҳақиқатларини куйлар эди.

Маълум бўлишича, Алишер Навоий ўз асарларида бугунги кунда бизга хизмат қилаётган айрим ҳодисалар ҳақида ҳам ёзиб қолдирган экан. Масалан, унинг ғазалларидан бирида шундай сатрлар мавжуд:

Хилқатин то айламиш жонон қизил, сориғ, яшил,
Шуълаи оҳим чиқар ҳар он қизил, сориғ, яшил.
Шишадек кўнглимдадир гулзори хуснинг ёдидин,
Тободонинг аксидек алвон қизил, сориғ, яшил.

Ғазалда инсон руҳий ҳолатларининг нозиклиги, сирлилиги, ташқи дунё ва одам сурати билан уйғунликда экани жуда нозик ҳолатда тасвирланган. Шоир танлаган уч ранг: қизил, сариқ, яшил ўзининг барча товланишлари билан намоён бўлади. У гарчи ёр тавсифига бағишланган бўлса-да, юқоридаги сатрларни ўқиб, сизнинг хаёлингизда ҳам бугун бутун дунёда машиналарнинг қатновини тартибга солиб турган светофор гавдаланганига шубҳа йўқ. Тўғри, бир қарашда бу шеър ва светофорнинг бир-бирига умуман алоқаси йўқдек туюлади. Аммо ранглар силсиласи, уларга юкланган вазифа иккисини бир – бирига боғлаб турганини илғаш у қадар қийин эмас. Маълумки, қизил ранг таъқиқ белгиси, ёр дастлаб ошиқнинг севгисини рад этади, ноз қилади. Сарик ранг тайёргарлик, ошиқнинг ранги сарғайиб, фиғони кўкка ўрлайвергач, жононнинг кўнгли ҳам унга илий бошлайди. Яшил ранг – бу йўл очик дегани. Ғазалда лирик қаҳрамон – ёр турфа ранглардаги кийимларда кўриниш бериб, ошиқ кўнглини тўлқинлантиради. У яшилликка бурканганда васл айёми бошланади. Дарвоқе, Навоий байтларида илк бор намоён бўлган бу рамз яъни светофор америкалик олим Гаррет Морган томонидан 1916 йилга келибгина кашф қилинди.

Энди мана бу сатрларга («Фавойид – ул кибар») эътибор қаратайлик:

Нега таркинг этмай, эй чархки: шому ахтарингдин–
Қародур юзинг ва лекин ... оқ эрур юзингда холинг!

Мазкур байтнинг иккинчи мисрасида фото тасвир ибтидоси – негатив кўринишлар (оқ рангнинг – қора, қора рангнинг оқ бўлиб кўриниши) ҳақида гапирилаётгандек гўё. Ўрни келганда эслатиш жоизки, биринчи фотоаппарат француз олими Луи жак Даггер томонидан 1839 йилда кашф қилинган. Илк негативлар ҳам айнан шу йили Фокс Тальбот томонидан ихтиро этилади. Навоий эса улардан деярли 350 йил олдин бу ҳақида бадиий тафаккур маҳсулини ифодаламакда.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Барчага яхши маълумки, 1928 йилда Тошкентда ихтирочилар: Б.Грабовский ва И.Белявскийлар электр нур ёрдамида ҳаракат қилаётган тасвирни бир жойдан узатадиган ва қабул қиладиган аппарат яратиб, уни муваффақиятли синовдан ўтказишди. Натижада, юртимиз пойтахти телевидение ватани сифатида тан олинди.

Аммо Навоий улардан ҳам анча йиллар олдин буни тахайюл (фантазия) қудрати билан кўра олганди. Сўзимиз исботи учун «Фарҳод ва Ширин» достонидан олинган куйидаги мисраларни келтириш kifоя:

Ғаройиб кўй ҳувайдо бўлғусидир,
Кўриниб ҳар замоне – кўзга бир шакл,

Кўз олғор бўлгусидир ўзга бир шакл!
Чу бўлди жилвагар ошкор юз навъ,
Анга ҳам бўлгуси – тимсол юз навъ!

МУҲОКАМА

Маълумки, экранда кадрлар бир секундда 24 маротаба алмашиб, жонли тасвир кўринади. Шакл – бу кадрлар, десак, уларнинг алмашинувидан турли ғаройибот, жонли сурат, рангин қиёфалар силсиласи намоён бўлади. Энг ажабланарлиси, Навоий бу қурилмани ҳам ўз ҳолича «ойнаи жаҳон» деб номлайди. Фарҳод узоқ Арман ўлкасининг маликаси Шириннинг ҳусну жамолини айнан шу восита орқали кўриб, унга маҳлиё бўлиб қолади. «Фарҳод ва Ширин» достонини мутолаа қилишда давом этсак, бугун тилимиз анча келишиб қолган XX аср яратикларидан бири – роботлар ҳақидаги сатрларга ҳам кўзимиз тушади:

Бўлур дарвоза ичра ошкоро,
Темир жисмики қилмиш пайкар оро.
Эрур одамга монанду мушобих,
Илгида темурдан ёй қилиб зих.
Ва лекин ушбу пайкар рой то фарқ,
Бўлиб ўтдек темур ўрчин аро ғарқ.

Маъноси шундай: «У одамга жуда ҳам ўхшар, қўлида ўткир ўқ тортилган темир ёйни ушлаб турар эди. Бошдан – оёқ совутга ўралган бу темир одам ич – ичидан ёйиб турарди».

Хамсанинг тўртинчи достони – «Сабъи сайёр» да эскалатор ва лифт ҳақидаги фаразларни ўқиган машҳур шарқшунос олим Е.Э.Бертельс ҳам хайрат оғушида қолганини яширмаган экан.

Поялар макдамида бўлғай паст,
Айлағай бир – бири юзига нишаст.
Чун секиз поя қатъ бўлди тамом,
Айлагач шоҳ ўз ерида мақом.
Яна ул поялар баланд ўлғай,
Тахидин шоҳ баҳраманд ўлғай.
Ким, қаён шоҳ бўлур нишотангез,
Оз ишорат била югурғай тез.

Маъноси: «Шоҳ бу тахтга чиқадиган бўлса, пиллапоялар унинг қадам қўйиши учун пасайиб, бир – бирининг устига ётади. Шоҳ қай тарафга қараб ўтиришни хоҳласа, озгина ишорат кифоя. Тахт ўша тарафга қараб айланади. Бу ерда кейинги асрларнинг, янаям аниқроғи – 1892 йилда америкалик кашфиётчи Жесси Рено томонидан ясалган эскалатор ҳақида гап кетаётганига шубҳа йўқ ...»

ХУЛОСА

Алишер Навоий ижодий мероси улкан чўккига ўхшайди. Узоқдан назар солсангиз, шундоққина қўл етгудек масофада кўринса-да, бу ақлга сиғдириб бўлмас ижод оламига кириб борганингиз сайин унинг нақадар улуғворлигини ҳис эта бошлайсиз. Алломанинг асарларида бутун олам ва инсониятга дахлдор барча муаммо-ю, тушунчалар ўзининг ечимини топгандек гўё, Навоийнинг сўз санъатида ўзигача эришган барча ютуқларни ўзида мужассам этган шеърятни ҳақиқатан ҳам теран ва ранг-барангдир.

Мақсадимиз тасвирий санъат ва муҳандислик графикасини ўқитиш жараёнида Алишер Навоий асарларига ўрни билан мурожаат қилинса, ёш авлодни адабиётга ва

техникага қизиқиши ортади. Бу эса ўқувчиларнинг тафаккур оламини ва фазовий тасаввурини бойитади. Натижада ўқувчиларнинг ижодий қобилиятлари шакллана бошлайди. Уларда конструкторлик ва ихтирочиликка бўлган кўникмалари секин аста шаклланади. Энг муҳими, аждодларимизнинг тахайюл қудрати ўз замонасидан анча илгарилаб кетганига гувоҳ бўладилар, уларнинг муносиб ворислари бўлишга интиладилар.

Адабиётлар:

1. Алишер Навоий. Фарҳод ва Ширин. – Тошкент: Шарқ нашриёти, 2013.
2. Алишер Навоий. Мукамал асарлар тўплами. 1 – 6 жилдлар. Тошкент. 1984 – 86.
3. Soliyev, O. R. (2022). SHARQ MUMTOZ SAN'ATIGA XOS MA'NAVIYLIKNI ZAMONAVIY IFODASI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 251-255.
4. Soliyev, O. R. (2022). TASVIRNING ASARGA AYLANISHIDAGI MUHIM OMILLAR. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 61-64.
5. Nodirjon, M., Abdusalom, M., & Ozodbek, S. (2021). TECHNOLOGIES OF TEACHING FINE ARTS WITH MODERN METHODS.
6. Ахмедова, Н. Э. (2022). МЎЪЖАЗ САНЪАТНИНГ БЕТАКРОР НАФОСАТ ОЛАМИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 125-130.
7. Sulaymanova, S. B. Q. (2022). BADIY OLIY TA'LIM MUASSASALARDA TASVIRIY SAN'AT FANINI O'QITISHGA BO'LGAN EHTIYOJNING OSHISHI VA UNING BUGUNGI HOLATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 89-96.
8. Сулайманова, С. Б. К. (2022). BADIY TA'LIMDA TALABALARNI O'QITISHDA SAMARALI DIDAKTIK PRINSIPLARDAN FOYDALANISH USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 143-150.
9. Mirzahamdammovna, K. B., Erkinovna, A. N., & Jumadillaevich, S. R. (2021). Use of Innovative Educational Technologies in Fine ARTS Classes of Higher Education Institutions. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, 2(4), 25-27.
10. Sadikovna, S. G., Kurbonova, B., Akhmedova, N., & Sulaymanova, S. (2020). FUNDAMENTALS OF PROFESSIONALISM DEVELOPMENT ON THE EXAMPLE OF PRACTICAL EXERCISES ON FORMING THE SKILLS AND SKILLS OF FUTURE TEACHERS. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(6), 8894-8903.
11. Nazokat, A., Ibrokhim, Y., & Makhpuzakhon, A. (2021). FACTORS OF DEVELOPMENT OF FINE ARTS.
12. Nazokat, A. (2021). Means of Ensuring the Integrity of the Image and Writing in the Performance of Visual Advertising.
13. Ахмедова, Н. Э. (2022). БУГУНГИ ЁШ АВЛОДНИ АХЛОҚИЙ, КОГНИТИВ ВА ЭСТЕТИК ТАРБИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА КИТОБОТ САНЪАТИНИНГ ЎРНИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 204-208.
14. Ахмедова, Н. Э. (2022). МЎЪЖАЗ САНЪАТНИНГ БЕТАКРОР НАФОСАТ ОЛАМИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 125-130.

15. Ахмедова, Н. Э. (2022). МАРКАЗИЙ ОСИЁДА ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ МЕЪМОРИЙ БЕЗАК ТУРЛАРИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ НАТИЖАСИДА ЁШЛАРНИ АҚЛИЙ ВА МАЪНАВИЙ ТАРБИЯЛАШ САЛОХИЁТИГА ТАЪСИР ҚИЛИШ ОМИЛИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 41-45.
16. Achildiyeva, M., Axmedova, N., Ikromova, F., Haydarova, O., Ibrahimova, G., & Abdurahmonov, A. (2021). TANBUR: ONE OF ANCIENT INSTRUMENTS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(6), 302-308.
17. Сулайманова, С. Б. К. (2022). BADIY TA'LIMDA TALABALARNI O'QITISHDA SAMARALI DIDAKTIK PRINSIPLARDAN FOYDALANISH USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 143-150.
18. Yuldashev, I. (2022). QADIMGI AN'ANALAR DAVOMIYLIGI USUL VA USLUBLARINI TURLI YO'NALISHLARDA TASVIRLASHDA KITOBAT HAMDA MINIATYURA SAN'ATINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 209-216.
19. Sulaymanova, S. B. Q. (2022). BADIY OLIY TA'LIM MUASSASALARDA TASVIRIY SAN'AT FANINI O'QITISHGA BO'LGAN EHTYOJNING OSHISHI VA UNING BUGUNGI HOLATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 89-96.
20. Yuldashev, I. (2022). URF-ODAT VA MAROSIMLAR MILLIY LIBOSLARNI SHAKLLANTIRUVCHI ASOSIY VOSITA. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 78-83.
21. Yuldashev, I. (2022). BORLIQNI IDROK ETISH VA TASVIRLASHGA DOIR DASTLABKI MA'LUMOTLAR HAMDA ULARNI XARAKTERLI JIHATLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 9-15.
22. Бобоева, З. (2022). ИЖТИМОИЙ ФАОЛЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ТАСВИРИЙ САНЪАТНИНГ ЎРНИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 51-55.
23. Boboyeva, Z. A., & Mo'Minova, D. B. Q. (2022). TALABALARNING KREATIVLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 221-233.
24. Qurbonova, B. M. (2022). BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI O'QUVCHILARIDA BADIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHGA AMALIY SAN'ATNING O'RNINI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 65-70.
25. Qurbonova, B. M. (2022). ME'MORIY OBIDALARNING BADIY, ESTETIK QIYMATIDAN SAMARALI FOYDALANISH. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 106-109.
26. Qurbonova, B. M. (2022). DUNYO MADANIY TARAQQIYOTIDA SHARQ KITOBATCHILIK SAN'ATINING O'ZIGA XOS HAMDA BEQIYOS O'RNINI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 239-242.
27. A'Zamjonov, A. A. Z. (2022). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA TASVIRIY SAN'AT FANINI O'QITISHGA INNOVATSION YONDASHUV YO'LLARI MAVZUSI BO'YICHA AMALIY ISHLANMA. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 56-60.

28. Tillaboyeva, G., & Umarova, N. R. (2021). ALISHER NAVOIY ASARLARIDA BADIY TAXALLUSLARNING QO 'LLANILISHI. *Студенческий вестник*, (13-5), 70-72.
29. Qizi, G. S., & Umarova, N. R. (2021). The use of anthroponyms and pseudonyms in alisher Navoi's gazelles. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(9), 349-3
30. Аҳмедбекова, М. К., & Дадажонов, М. Ё. (2022). МУТАХАССИСНИ КАСБИЙ ТАЙЁРЛАШ ЖАРАЁНИНИ МОДЕЛЛАШТИРИШ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 183-194.
31. Usmanov, N., Ganiev, B. S., & Karimova, G. Y. (2021). The Philosophical Basis For The Formation Of Spiritual Maturity Among Young People. *Oriental Journal of Social Sciences*, 33-37.
32. Рафиқова, Д. К., & Каримова, Г. Й. (2020). ЁШЛАРНИ ИЖТИМОЙЙ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ. *ПЕРЕКРЁСТОК КУЛЬТУРЫ*, 2(1).
33. Kakharovna, A. M., Tadjimatovich, Y. M., Rakhmatovich, S. O., & Mirzahamdamovna, Q. B. (2021). Modern Approaches to the Teaching of Fine Arts. *Solid State Technology*, 64(2), 4250-4254.